

Врабель Т. Т.,

Закарпатський державний університет, м. Ужгород

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена аналізу оптимальних умов навчання іноземної мови, наближених до реального спілкування з особливою увагою студентів на зміст повідомлення. Автор фокусує свою увагу на змісті навчання іноземної мови у немовному ВНЗ і доходить висновку про необхідність посилення прагматичних аспектів, зокрема прагматичної міжкультурної компетенції, яка передбачає підвищену увагу до лінгвокраїнознавчої та соціокультурної лексики на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: іношомовна компетенція, прагматична міжкультурна компетенція, лінгвокраїнознавча лексика, соціокультурна лексика, зміст навчання, вміння, навички.

Статья посвящена анализу оптимальных условий обучения иностранному языку, приближенных к реальному общению с особым вниманием студентов на содержании сообщения. Автор сосредоточивает своё внимание на содержании преподавания иностранного языка в неязыковом вузе и приходит к выводу, что необходимо усилить прагматические аспекты, в частности прагматическую межкультурную компетенцию, которая предполагает повышенное внимание к лингвострановедческой и социокультурной лексике на занятиях иностранного языка.

Ключевые слова: иноязычная компетенция, прагматическая межкультурная компетенция, лингвострановедческая лексика, социокультурная лексика, содержание обучения, умения, навыки.

The article deals with the analysis of the optimal conditions for the study of a foreign language which are close to the real communication and draw the students' attention to the content of the message. The author focuses on the content of the curriculum in foreign languages in a non-philological university and comes to the conclusion that it is necessary to foster pragmatic aspects and pragmatic cross-cultural competence which presuppose increased attention to linguistic- and sociocultural lexis during foreign-language classes.

Key words: foreign language competence, pragmatic cross-cultural competence, linguistic-cultural lexis, social-cultural lexis, curriculum, abilities, skills.

Інтеграція України до світового освітнього простору обумовлює зацікавленість дослідників формуванням іношомовної компетенції, вимагає пошуку нових дидактичних технологій і рішень, які інтенсифікуватимуть пізнавальну діяльність студентів та мотивацію до навчання (О. В. Бондаревська, Г. І. Железовська, І. А. Зимня, В. В. Серіков, І. С. Якиманська та ін.).

Проблема формування іношомовної компетенції студентів немов-

ного ВНЗ доволі складна й неоднорідна оскільки її понятійний апарат знаходиться на перетині педагогічних, філософських, мовознавчих та психологічних досліджень. Саме тому особливо цінними є роботи між-дисциплінарного характеру, які виявляють різні аспекти формування іншомовної компетенції студентів.

Дослідження науковців (Д. І. Слобін, О. Д. Божович) виявили, що процес формування іншомовної компетенції підлягає педагогічному впливу. Його можна інтенсифікувати за умови взаємодії й врахування мовних здібностей студентів, мотивації до вивчення іноземної мови та за наявності системного підходу до його організації. Інтенсифікація розглядалась вченими як активне навчання засобами комунікативних ситуацій на основі контекстного підходу. Іншими словами, дослідники фокусували свою увагу на розвиток мовленнєвого компонента іншомовної компетенції на основі конкретних комунікативних ситуацій. Педагогічні дослідження визнали доречність навчання мови із урахуванням особистісно-орієнтованого підходу й посилення комунікативної спрямованості викладання (В. Ф. Спірідонов, А. В. Хуторський і др.), застосування сучасних педагогічних технологій (Б. С. Гершунський, Г. А. Китайгородська, М. А. Чошанов та ін.).

Однак, механізм формування іншомовної компетенції недостатньо розроблений і на основі аналізу фахової літератури ми зробили припущення, що формування іншомовної компетенції відбуватиметься ефективніше, якщо забезпечити оптимальні умови навчання, наближені до реального спілкування з особливою увагою студентів на зміст повідомлення. Засвоєння / навчання – це інтелектуально-пізнавальний діяльний процес набуття сукупності знань, значень, способів дії та відповідних вмінь, навичок, соціокультурного досвіду, морально-етичних норм / правил мовленнєвої / комунікативної поведінки студентів іноземною мовою, яка вивчається.

Засвоєння знань є центральною частиною навчального процесу, який містить сприйняття, осмислення, запам'ятовування й засвоєння навчального матеріалу, що надає можливість студентам вільно користуватися ними в комунікативних ситуаціях. Засвоєння навчального мовного матеріалу дає можливість оперувати ним з навчальною метою на практиці. За осмисленням іде переосмислення, практика користування й вільне відтворення. Іншими словами, формулюючи думку, людина формує, а відтак і запам'ятовує її. Це положення вважається науковцями, зокрема І. А. Зимнею, базовим для організації засвоєння, проте стосується, в першу чергу, оперування рідною мовою [8, с. 237]. І. А. Зимня також зазначає, що навички є одним з найголовніших компонентів у процесі засвоєння [9, с. 240]. Навички – це здібність, яка позначає досконалість / автоматизм виконання дії за відсутності спрямованого контролю свідомості.

Навички відрізняються стандартизованістю, стабільністю, швидкістю та якістю виконання. Етапи розвитку навичок є проєкцією загальної схеми процесу засвоєння знань та розробки дій / вмінь. На аналітичному етапі після ознайомлення зі способом виконання відповідної операції мовленнєвої дії навички відрізняються свідомим, проте ще невмілим, неточним й не зовсім контрольованим характером виконання. На синтетичному етапі відбувається автоматизація навичок як елементів дії з підвищенням якості виконання, перенесенням уваги на результат операції, покращенням контролю за поєднанням операцій у дії. На ситуативному етапі розвитку навичок відбувається оволодіння автоматизованістю виконання навичок і вільним регулюванням характеру мовленнєвої дії.

Є. І. Пассов вважає усвідомленість властивістю мовленнєвих навичок. Проте, у процесі функціонування навичок усвідомленість перекривається автоматизованістю. Коли порушується автоматизованість, вона переключасться на навички, на спосіб дії і тоді вся діяльність зупиняється. Суперечливий характер навичок якраз і полягає у тому, що будучи свідомими, вони функціонують підсвідомо [13, с. 50-51]. Спосіб дії може усвідомлюватися в певний момент. Це і пояснює потенційну коригованість навичок, тобто здібність мовця до самокорекції [13, с. 50-51].

Засвоєння мовного матеріалу становить лише основу для розвитку вмінь та навичок усного мовлення й читання, які формуються не лише на основі мовного матеріалу, але й на основі зв'язного цілого у формі аудіо текстів або текстів у графічному оформленні. Отже, включення текстів й тематики у зміст навчання є правомірним.

Для іноземних мов, провідною функцією яких є мовлення, основними одиницями змісту є види мовленнєвої діяльності: вираження думок в усній формі (спілкування); у письмовій формі (писання); сприйняття й розуміння на слух (аудіювання); сприйняття й розуміння текстів (читання). Кожен вид мовлення – це складна й своєрідна система вмінь творчого характеру, яка базується на знаннях і навичках і спрямована на вирішення комунікативних завдань.

Під час вивчення іноземної мови у студентів формуються різноманітні вміння й навички, до яких традиційно відносять мовленнєві вміння (вміння говорити, аудіювати, читати й розуміти та ін.), навички вживання лексики, граматики, навички вимови, які входять до складу мовленнєвих вмінь. Усе перераховане вище належить до змісту іноземної мови. Отже, під змістом навчання іноземної мови в немовному ВНЗ слід розуміти мовний матеріал (фонетичний, лексичний, орфографічний, граматичний), тематику, аудіо тексти, тексти в традиційній орфографії, мовні поняття невластиві рідній мові студента, а також лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні навички та вміння звертатися до довідкової літератури під час роботи над мовою.

До змісту навчання І. Б. Бім [1, с. 25] відносить наступне:

1) мовний матеріал різного рівня організації (від слова до аудіо тексту), правила оформлення й оперування ним (“лінгвістична інформація”), елементи “мовної культури”;

2) предметний зміст, який передається за допомогою цих одиниць стосовно комунікативної ситуації (екстралінгвальна інформація – думки, духовні цінності) і слугує компонентом соціального досвіду, культури;

3) предметні й розумові дії з іншомовним матеріалом, на основі яких формуються знання й вміння з основних видів мовленнєвої діяльності.

Новизна підходу І. Л. Бім полягає в тому, що до змісту навчання вона відносить думки, духовні цінності, культуру, невербальні засоби комунікації.

С. Ф. Шатілов дещо інакше класифікує компоненти змісту навчання. Він виділяє 4 основні аспекти [20, с. 100].

1) Мовний матеріал, який повинен бути відповідним чином організований. Існує три види його організації:

- а) слово “готові фрази” (штампи);
- б) мовленнєвий зразок (речення, фраза);
- в) текст, тема;

2) Навички й вміння, які забезпечують володіння різними видами мовленнєвої діяльності.

3) Система вправ.

4) Текстовий матеріал.

Усі вони у комплексі взаємопов’язані, взаємозалежні і проявляються у вигляді навчального, розвиваючого й виховного результату. Характерними аспектами у плані змісту, які належать до предметних і розумових дій з іншомовним матеріалом, є:

1. загальні вміння до навчання;
2. спеціальні вміння до навчання відкориговані відповідно до стандартів професії у немовному ВНЗ.

Отже, механізм засвоєння іноземної мови полягає у перенесенні узагальнених принципів, програм, способів дії, знань, вмінь та навичок з опорою на рідну мову і розуміння стратегій засвоєння іноземної мови. Засвоєння / володіння іноземною мовою характеризується готовністю, легкістю, швидкістю актуалізації знань, їх повнотою та системністю. Показником засвоєння іноземної мови слугують характеристики усвідомлюваних й автоматизованих мовленнєвих дій через усвідомлювані й автоматизовані вміння та навички на рівнях володіння й оволодіння іноземною мовою.

Доречність виділення цільових етапів навчання іноземній мові – вживанню й спілкуванню – була відзначена А. А. Леонтьєвим [11, с. 3-35]. При цьому він вказує на формування навичок під час вживання, а вмінь – у спілкуванні. Останню спрощену схему процесу засвоєння іноземної

мови навряд чи можна наслідувати. Беручи до уваги сучасні дослідження з прагмалінгвістики та новий статус іноземної мови як засобу спілкування й взаєморозуміння у світі, сучасна методика підкреслює необхідність посилення прагматичних аспектів вивчення мови. Іншими словами, метою навчання буде не лише досягнення якісних результатів в опануванні комунікації іноземною мовою, але й пошук виходу на іншу культуру та її носіїв. Мова іде не просто про знання мови, а про вміння використовувати її в реальних ситуаціях спілкування і, відповідно, про розвиток прагматичної міжкультурної компетенції.

Формування комунікативної компетенції безумовно пов'язано з соціокультурними та країнознавчими знаннями. Є. І. Пассов визначає новий термін “культура іноземної мови” як обов'язковий компонент змісту навчання [14, с. 50-51]. Ми розуміємо цей термін як все те, що може принести студентам процес оволодіння іноземною мовою в учбовому, пізнавальному, розвиваючому й виховному аспектах. При цьому навчання іншомовної культури використовується не лише як засіб міжособистісного спілкування, але й як засіб збагачення духовного світу особистості на основі отримання знань про культуру країни, мова якої вивчається (історія, література, музика та ін.), знань про побудову мови, її систему, характер, особливості.

Сучасні дослідження з методики базуються на лінгвокраїнознавчому підході до навчання іноземної мови [5]. При цьому виділяється лексика з країнознавчим компонентом (фонова й безеквівалентна лексика в термінах Є. М. Верещагіна й В. С. Костомарова), країнознавчі відомості, які проливають світло на різні аспекти життя мови, яка вивчається, її історії, літератури, науки, мистецтва, а також традиції, характер і звичаї. Лінгвокраїнознавчий аспект слугує для фіксації країнознавчих відомостей в одиницях мови, сприяє збагаченню предметно-змістового плану. Його більш ретельний підбір та більш раннє застосування у навчанні іноземної мови є одним з резервів підвищення його активності [1].

Оскільки основним об'єктом є не країна, а фонові знання носіїв мови, їх невербальна поведінка в актах комунікації, тобто їх культура, то доречним було б ввести соціокультурний компонент навчання іноземної мови на основі якого студенти формували б знання про реалії та традиції країни, долучалися б до діалогу культур, ознайолювалися б досягненнями національної культури у розвитку культури людства.

Компонентами змісту культури іноземної мови на думку Є. І. Пассова [14, с. 50-51] є такі:

1. Сукупність знань про мову, яка вивчається, про функції іноземної мови у суспільстві, про культуру країни, про способи найбільш ефективного оволодіння мовою як засобом комунікації, про можливості впливу процесу навчання на особистість студента, тобто – знання.

2. Досвід мовленнєвої та учбової діяльності – учбові та мовленнєві навички.

3. Вміння здійснювати всі мовленнєві функції, необхідні для задоволення своїх потреб і потреб суспільства.

4. Досвід емоціонального ставлення до процесу оволодіння культурою іноземної мови, до вчителя й колег як партнерів по комунікації, до іноземної мови як навчальної дисципліни, до ролі іноземної мови у житті суспільства – досвід, орієнтований на систему цінностей особистості; іншими словами – мотивація.

Таким чином, Є. І. Пассов визначає чотири аспекти, які впливають на зміст мети навчання, а відповідно і на зміст навчання іноземної мови в цілому.

Аналіз сучасних підходів до змісту навчання іноземної мови у немовному ВНЗ був би неповним без урахування ще одного підходу, запропонованого І. Л. Бім, який визначає певний мінімальний достатній для здійснення комунікації рівень оволодіння іноземною мовою – “базовий рівень” [2, с. 2-8]. Найголовнішим завданням на сьогодні є привести цілі навчання у відповідність з професійною специфікою студентів, створення реальних умов навчання. Для цього І. Л. Бім пропонує:

1) Встановити таке співвідношення цільових комутативних вмінь, які відповідали б конкретним освітнім потребам й умовам навчання.

2) Виділити різні рівні оволодіння цільовими вміннями. Чим вище планований рівень, тим більший час потрібен для його досягнення. Базовий рівень повинен слугувати надійною основою для подальшого покращення знань з іноземної мови і лише після його досягнення можна просуватися вперед, вдосконалюючи своє володіння іноземною мовою [2, с. 2-8].

Сутність базового рівня навчання іноземної мови у немовному ВНЗ полягає у тому, що оптимальне навчання іноземної мови неможливе без конкретного заздалегідь запланованого результату, а також без урахування занять мовою як навчальною дисципліною погодинно залежно від того з якого рівня починається навчання іноземної мови. Співвіднесеність усіх факторів дозволить створити умовну модель природної мовної сфери й необхідний для навчання спілкування комутативно-діяльнісний фон. Таким чином, під час розробки навчальної програми з іноземної мови у немовному ВНЗ слід мати на увазі, що вона залежить від цілої низки факторів (немовної специфіки університету, мети навчання, умов, типу спеціальності), які необхідно враховувати під час складання навчального плану, оскільки вони слугуватимуть основою більш продуктивного досягнення головної мети – комунікативної.

Успішність оволодіння іноземною мовою в її когнітивній функції у немовному ВНЗ сприяє формуванню відчуття мови; задоволення власне пізнавальних мотивів під час вивчення іноземної мови формує стійку мо-

тивацію постійної роботи з нею; використання іноземної мови для отримання певної інформації (читання журналів, газет, тлумачних словників та ін.) робить цю мову невід'ємною частиною пізнавальної діяльності студентів, тим самим посилює загальну пізнавальну діяльність студентів, а відтак і підвищує мотивацію до вивчення мови [12].

Вчені, які досліджують мотивацію засвоєння іноземної мови виділяють цілу низку видів мотивації з урахуванням індивідуального розвитку потреб студентів. Для немовного ВНЗ характерними є такі види:

1. Комунікативна мотивація, яка визначається на основі потреб у спілкуванні;

2. Лінгво-пізнавальна мотивація, заснована на прагненні студента до пізнання мовних явищ;

3. Професійно-орієнтована, яка базується на отриманні студентами професійних знань шляхом вивчення іноземної мови;

4. Країнознавча мотивація, яка залежить від тематики й емоційної зацікавленості студента [5].

Оскільки специфіка середнього етапу навчання іноземної мови визначається цільовими установками, особливостями володіння мовою, характером матеріалу, який засвоюється (обсяг, складність, інформативність), то на цій стадії продовжується подальший розвиток комунікативних вмінь й навичок мовлення. Провідним видом мовленнєвої діяльності є усне мовлення; вивчення іноземної мови набуває виразний країнознавчий характер. Усе це надає завданням і вправам, усій навчальній діяльності комунікативно-мотиваційний характер, а узгодженість змісту навчання та способів його подання з реальними можливостями й професійними інтересами студентів сприяє формуванню позитивної мотивації.

Такий підхід до навчання іноземної мови у немовному ВНЗ забезпечує не лише більш ефективне вирішення практичних, загальноосвітніх, розвиваючих та виховних завдань, але й містить значні можливості для створення й подальшої підтримки додаткової мотивації до навчання. Саме вихід на рівень можливого розширення країнознавчого матеріалу дозволить логічно й ефективно вирішити завдання з посилення соціокультурної орієнтації викладання іноземної мови в цілому, розширення фонових знань, модернізації лексичної бази й, відповідно, посилення мотиваційного аспекту навчання іноземної мови.

Практика викладання іноземної мови свідчить, що студенти цікавляться історією, культурою, мистецтвом, характером, звичаями, традиціями, повсякденним життям народу та ін. При цьому необхідно ретельно відбирати матеріал, оскільки перед системою освіти постає завдання підготовки студентів до культурного, професійного та особистого спілкування з представниками країн з відмінними соціальними традиціями, суспільним устроєм та мовною культурою.

Оптимально підібраний матеріал підсилює всі компоненти мотивації: потреби, зацікавлення, емоції, самі мотиви. Формування стійкого рівня мотивації до навчання зобов'язує викладача підбирати відповідні навчальні матеріали, які становили б когнітивну, комунікативну, професійну цінності, мали б творчий характер та стимулювали б розумову діяльність студентів. Отже, застосування у навчальному процесі з іноземної мови культурологічного матеріалу створює умови, які мотивують навчальний процес, а також сприяють поглибленню й розширенню пізнавальної діяльності студентів.

Література:

1. Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) / И. Л. Бим. – Обнинск : Титул, 2001. – 48 с.
2. Бим И. Л., Гальскова Н. Д. Аттестационные требования к владению иностранным языком учащимися к концу базового курса обучения. // Иностранные языки в школе, 1995. – № 5. – С. 2-8.
3. Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы // Вопросы психологии. 1997. №1.
4. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика. – М., Ростов-на-Дону: Учитель, 1999. – 87 с.
5. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. В поисках новых путей лингвострановедения. Дом бытия языка. – М. : ИКАР, 2000. – 200 с.
6. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. – М., 1998.
7. Железковская Г. И., Захарова Т. Г., Шумелкина Е. Н. Развитие коммуникативных качеств при обучении с использованием электронного учебника // XVI Международная конференция-выставка “Информационные технологии в образовании” (“ИТО-2006”) 6-10 ноября. – М., 2006.
8. Зимняя И. А. Особенности создания проблемных ситуаций при обучении иностранному языку // Проблемное обучение в специальном вузе. – М., 1987.
9. Зимняя И. А. Педагогическая психология. – М., Логос, 2001.
10. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – М., 1982.
11. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Прогресс, 1975. – 121 с.
12. Маслыко Е. А., Бабинская П. К., Будько А. Ф., Петрова С. И. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Справочное пособие. – М. : Вышэйшая школа, 2004. – 528 с.
13. Пассов Е. И. Портрет коммуникативности. // Коммуникативная методика, 2002. – № 1. – С. 50-51.
14. Пассов Е. И. Портрет коммуникативности. // Коммуникативная методика, 2002. – № 2. – С. 50-51.
15. Сериков В. В. Обучение как вид педагогической деятельности : учеб. пособие / Под ред. Слестёнина В. А. – М. : Academia, 2008. – 256 с.
16. Слобин Д., Грин Дж. Психоллингвистика. Перевод с английского

Е. И. Негневицкой / Под общей редакцией А. А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1976. – 336 с.

17. Спиридонов В. Ф. Психология мышления: Решение задач и проблем: Учебное пособие. – М. : Генезис, 2006. – 206 с.

18. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал “Эйдос”. – 2002. – 23 апреля. Режим доступа до журналу: [http // www. eidos. ru/journal/2002/0423. htm](http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm)

19. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : Методическое пособие. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.

20. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в школе. – М. : Просвещение, 1991. – 187 с.

21. Якиманская И. С. Педагогическая психология (основные проблемы). – М. : МПСИ, 2008. – 648 с.